

گزیده‌ای از فضایل امام علی علیه السلام

از دیدگاه مفسرین و محدثین اهل سنت

دکتر قاسم بستانی / محمد جعفر نژاد

استادیار دانشگاه شهید چمران اهواز / دانشجوی کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث

چکیده

حضرت علی علیه السلام شخصیتی فرامذهبی است که به مذهب و فرقه‌ای خاص اختصاص ندارد و این امر ناشی از اخلاق والا و کمال شخصیتی است که در وجود آن حضرت نهفته است؛ لذا عمده مذاهب و فرق اسلامی - از شیعه و اهل سنت - نسبت به ایشان ارادت خاصی نشان داده، در منابع حدیثی و کتب مذهبی خود از جایگاه ویژه و فضایل نامبرده بسیار یاد می‌کنند.

این مقاله، به قصد آشنایی مختصر خوانندگان بر گوشه‌ای از این امر، به روش کتابخانه‌ای، سعی دارد جایگاه و مقام حضرت علیه السلام نزد اهل تسنن را با اتکا به منابع مختلف حدیثی، تفسیری و تاریخی معتبر نشان دهد.

مقاله حاضر در سه بخش تنظیم شده است: بخش اول: آیاتی که در شأن علی علیه السلام نازل شده است؛ بخش دوم: فضایی که در شأن علی علیه السلام وارد شده است؛ بخش سوم: امتیازات عملی علی علیه السلام، یعنی کارهایی که آن امام همام انجام داده‌اند. کلیدواژه‌ها: پیامبر صلی الله علیه و آله، علی علیه السلام، اهل سنت، فضایل.

مقدمه

۱. آیاتی که در شأن والای علی علیه السلام نازل شده است

در ابتدای این بخش، گفتنی است آیاتی که در شأن اصحاب به طور عموم و در شأن علی علیه السلام به طور خاص، نازل شده‌اند، کم نیستند و ذکر تمام آنها در این مقاله امکان‌پذیر نیست، اما از باب «ما لا یدرک کله لایترک کله»، آیات ذیل که در خصوص امام علی علیه السلام نازل شده است، ذکر می‌گردد:

۱-۱. «هَذَانِ خَصَّانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّنْ نَّارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُؤُوسِهِمُ الْحَمِيمُ (۱۹) يُضْهِرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ (۲۰) وَلَهُمْ مَقَامِعٌ مِنْ حَدِيدٍ (۲۱) كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ (۲۲) إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُجْلُونَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ» (حج: ۱۹-۲۳): این دو [گروه] دشمنان یکدیگرند که دربارهٔ پروردگارشان با هم ستیزه می‌کنند، و کسانی که کفر ورزیدند، جامه‌هایی از آتش برایشان بریده شده است [و] از بالای سرشان آب جوشان ریخته می‌شود. (۱۹) آنچه در شکم آنهاست با پوست [بدن]شان بدان گداخته می‌گردد. (۲۰) و برای [وارد کردن ضربت بر سر] آنان گرزهایی آهنین است. (۲۱) هر بار بخواهند از [شدت] غم، از آن بیرون روند در آن بازگردانیده می‌شوند [که هان] بچشید عذاب آتش سوزان را. (۲۲) خدا کسانی را که ایمان آورده و کارهای شایسته کرده‌اند در باغ‌هایی که از زیر [درختان] آن نهرها روان است درمی‌آورد: در آنجا با دست‌بندهایی از طلا و مروارید آراسته می‌شوند، و لباسشان در آنجا از پرنیان است.

در جنگ بدر، سه نفر از مسلمانان، علی علیه السلام، حمزه و عبیده بن حارث بن

گزیده‌ای از فضایل امام علی علیه السلام از دیدگاه مفسرین و محدثین اهل سنت □ ۱۱۳

عبدالمطلب به میدان نبرد آمدند و به ترتیب، ولید بن عتبه، عتبه بن ربیع و شیبۀ بن ربیع را از پای درآوردند و آیه فوق نازل شد و از این ماجرا یاد کرد (صنعانی، ۱۴۱۰ ق، ج ۳، ص ۳۳ / طبری، ۱۴۱۵ ق، ج ۱۷، ص ۱۷۲ / ثعلبی، ۱۴۲۲ ق، ج ۷، ص ۱۳ / واحدی، ۱۴۱۵ ق، نیشابوری، [بی‌تا]، ص ۲۰۷ / سمعانی، ۱۴۱۸ ق، ج ۳، ص ۴۲۹ / سیوطی، [بی‌تا]، ج ۴، ص ۳۴۸ / بخاری، ۱۴۰۱ ق، ج ۵، ص ۶ / مسلم، [بی‌تا]، ج ۸، ص ۲۴۶ / ابن ماجه، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۹۴۶ / نسائی، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۴۱۰ / بیهقی، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۲۷۶ / حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۳۸۹).

۱-۲. «مَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ» (آل‌عمران: ۶۱):
پس هر که در این [باره] پس از دانشی که تو را [حاصل] آمده، با تو محاجه کند، بگو: «بیاید پسرانمان و پسرانتان، و زنانمان و زنانتان، و ما خویشان نزدیک و شما خویشان نزدیک خود را فراخوانیم سپس مباحله کنیم، و لعنت خدا را بر دروغگویان قرار دهیم.»

این آیه در مورد گروهی از مسیحیان نجران است، آن‌گاه که با پیامبر صلی الله علیه و آله مجادله نمودند که عیسی بن مریم پسر خداست و رسول خدا می‌فرمود که بنده و فرستاده خداست. آیه فوق به آیه مباحله مشهور است. وقتی این آیه نازل شد، پیامبر صلی الله علیه و آله، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام را فراخواند و فرمود: پروردگارا اینها اهل من هستند (رازی، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۶۶۸ / سمعانی، ۱۴۱۸ ق، ج ۱، ص ۳۲۷ / مقریزی، ۱۴۲۰ ق، ج ۱۴، ص ۶۹ / زرنندی حنفی، ۱۳۷۷ ق، ص ۱۰۸).

۱-۳. «أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ (۱۹) الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا

وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْظَمُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ (۲۰)
يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَّهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ (۲۱) خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ
عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ» (توبه: ۱۹-۲۲): آیا سیراب ساختن حاجیان و آباد کردن
مسجدالحرام را همانند [کار] کسی پنداشته‌اید که به خدا و روز بازپسین ایمان
آورده و در راه خدا جهاد می‌کند؟ [نه، این دو] نزد خدا یکسان نیستند، و خدا
بیدادگران را هدایت نخواهد کرد. (۱۹) کسانی که ایمان آورده و هجرت کرده و
در راه خدا با مال و جانشان به جهاد پرداخته‌اند نزد خدا مقامی هر چه والاتر
دارند و اینان همان رستگارانند. (۲۰) پروردگارش آنان را از جانب خود، به
رحمت و خشنودی و باغ‌هایی [در بهشت] که در آنها نعمت‌هایی پایدار دارند،
مژده می‌دهد. (۲۱) جاودانه در آنها خواهند بود، در حقیقت، خداست که نزد او
پاداشی بزرگ است.

نقل شده است که مردی گفت: بعد از اسلام هیچ کاری اولاتر و بهتر از عمارت
مسجدالحرام نیست و من آن را انجام می‌دهم. در این هنگام علی ع فرمود:
«الجهاد في سبيل الله أفضل من هذا كله»؛ و از رسول خدا ص در این باره
پرسیدند، پس آیه بالا نازل شد که عبارت علی ع در آن وجود داشت و این
تأییدی بر نظر ایشان شمرده شد (صنعانی، ۱۴۱۰ ق، ج ۲، ص ۲۶۸ / طبری، جامع
البيان، ۱۴۱۵ ق، ج ۱۰، ص ۱۲۲ / رازی، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۱۷۶۷ / سیوطی، ج ۳، ص ۲۱۸).

۱۴. «يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا (۷) وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ
مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا (۸) إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا (۹) إِنَّا
نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا غِوْسًا قَاطِرِيًّا (۱۰) فَوَقَاهُمْ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً
وَسُرُورًا» (انسان: ۷-۱۱): [همان بندگانی که] به نذر خود وفا می‌کردند، و از روزی

که گزند آن فراگیرنده است می‌ترسیدند. (۷) و به [پاس] دوستی [خدا] بینوا و یتیم و اسیر را خوراک می‌دادند. (۸) «ما برای خشنودی خداست که به شما می‌خورانیم و پاداش و سپاسی از شما نمی‌خواهیم. (۹) ما از پروردگارانمان از روز عبوسی سخت، هراسناکیم.» (۱۰) پس خدا [هم] آنان را از آسیب آن روز نگاه داشت و شادابی و شادمانی به آنان ارزانی داشت.

آیه مذکور به آیه اطعام مشهور است و در شأن نزول آن آمده است: روزی حسن و حسین مریض می‌شوند، علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام نذر می‌کنند اگر این دو شفا یافتند، روزه بگیرند. بعد از بهبودی به نذر خویش عمل کرده، روزه می‌گیرند و هنگام افطار، گدایی به در خانه آنها می‌آید و ایشان افطاری خویش را به او می‌دهند، و این آیات در شأن ایشان نازل شد (بغوی، [بی‌تا]، ج ۴، ص ۴۲۸ / مقاتل، ۱۴۲۴ ق، ج ۳، ص ۴۲۷ / ابن جوزی، ۱۴۰۷ ق، ج ۸، ص ۱۴۵ / سیوطی، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۲۹۹ / سمرقندی، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۵۰۴).

۱۵. «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَا جَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَحْوِكُمْ صَدَقَةً ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ (۱۲) أَأَشْفَقْتُمْ أَن تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَحْوِكُمْ صَدَقَاتٍ فَإِذ لَّمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ» (مجادله: ۱۲-۱۳): ای کسانی که ایمان آورده‌اید، هر گاه با پیامبر [خدا] گفت‌وگوی محرمانه می‌کنید، پیش از گفت‌وگوی محرمانه خود صدقه‌ای تقدیم بدارید. این [کار] برای شما بهتر و پاکیزه‌تر است و اگر چیزی نیافتید بدانید که خدا آمرزندهٔ مهربان است. (۱۲) آیا ترسیدید که پیش از گفت‌وگوی محرمانه خود صدقه‌هایی تقدیم دارید؟ و چون نکردید و خدا [هم] بر شما بخشود، پس نماز را برپا دارید و زکات را بدهید و از خدا و پیامبر او فرمان

برید، و خدا به آنچه می‌کنید آگاه است.

این آیه به آیهٔ نجوا مشهور است و در شأن نزول آن آمده است: مسلمانان خدمت پیامبر ﷺ می‌آمدند و با او نجوا می‌کردند و وقت گرانبهای پیامبر ﷺ را می‌گرفتند. در اینجا خداوند نخستین آیات فوق را نازل کرد و به آنها دستور داد قبل از نجوا کردن با پیامبر ﷺ به مستمندان صدقه بپردازند. ایشان وقتی چنین دیدند، از نجوا خودداری کردند. آیهٔ دوم نازل شد و اجازهٔ نجوا به همگان داد.

علی رضی الله عنه می‌فرماید: آیه‌ای در قرآن است که فقط من بدان عمل کرده‌ام. من یک دینار داشتم، آن را به ده درهم تبدیل کردم و هر زمان می‌خواستم با رسول خدا ﷺ نجوا کنم، درهمی صدقه می‌دادم (نسایی، [بی‌تا]، ج ۵، ص ۱۵۳ / طبری، ۱۴۱۵ ق، ج ۲۸ ص ۲۶ / جصاص، ۱۴۱۵ ق، ج ۳، ص ۵۲۷ / سمرقندی، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۳۹۷ / سیوطی، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۲۹۹ / حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۴۸۲ / ابن حجر، [بی‌تا]، ج ۱۱، ص ۶۸ / عینی، [بی‌تا]، ج ۲۲، ص ۲۶۷).

۱۶- «الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» (بقره: ۲۷۴): کسانی که اموال خود را شب و روز، و نهان و آشکارا، انفاق می‌کنند، پاداش آنان نزد پروردگارشان برای آنان خواهد بود و نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند.

این آیه به آیهٔ انفاق مشهور است و در احادیث بسیاری آمده است که این آیه درباره علی رضی الله عنه نازل شده است؛ زیرا آن حضرت چهار درهم داشت، درهمی را در شب و درهمی را در روز و درهمی را آشکارا و درهمی را در نهان انفاق کرد و این آیه نازل شد (مقاتل بن سلیمان، ۱۴۲۴ ق، ج ۱، ص ۱۴۷ / صنعانی، ۱۴۱۰ ق، ج ۱، ص ۱۰۸ / نحاس، ۱۴۰۹ ق، ج ۱، ص ۳۰۴ / سمرقندی، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۲۰۶ / بغوی، [بی‌تا]،

ج ۱، ص ۲۶۰ / هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۶، ص ۳۲۴ / ابن حجر، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۲۲۹ / عینی، [بی‌تا]، ج ۸، ص ۲۸۳).

۱-۷. «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» (احزاب: ۳۳):

و در خانه‌هایتان قرار گیرید و مانند روزگار جاهلیت قدیم زینت‌های خود را آشکار مکنید و نماز برپا دارید و زکات بدهید و خدا و فرستاده‌اش را فرمان برید. خدا فقط می‌خواهد آلودگی را از شما خاندان پیامبر [بزداید و شما را پاک و پاکیزه‌گر داند.

آیه مذکور به آیه تطهیر شناخته می‌شود و در شأن اهل بیت پیامبر علیهم السلام، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام نازل شده است (واحدی نیشابوری، ۱۴۱۵ ق، ص ۲۳۹ / بغوی، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۵۲۸ / ثعلبی، ۱۴۲۲ ق، ج ۸، ص ۳۶ / سمعانی، ۱۴۱۸ ق، ج ۴، ص ۳۸۰ / احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۳۳۱ / مسلم، [بی‌تا]، ج ۷، ص ۱۳۰ / ترمذی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵، ص ۳۰ / حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۴۱۶).

۱-۸. «أَفَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا لَّا يَسْتَوُونَ» (سجده: ۱۸): آیا کسی که مؤمن

است، چون کسی است که نافرمان است؟ یکسان نیستند.

روزی ولید بن عقبه به علی علیه السلام عرض کرد: «انا ابسط منک لسانا و احد منک سناناً» (من از تو زبانی گسترده‌تر و فصیح‌تر و نیزه‌ای تیزتر دارم!) اشاره به اینکه به پندار خودش، هم در سخنوری و هم در جنگجویی پیشتازتر است. علی علیه السلام در پاسخ او فرمود: «لیس کما تقول یا فاسق!» و این آیات در تأیید نظر علی علیه السلام و فضیلت او نازل شد (واحدی نیشابوری، ۱۴۱۵ ق، ص ۲۳۵ / حسکانی، ۱۴۱۱ ق، ج ۱، ص ۵۷۳ / سمعانی، ۱۴۱۸ ق، ج ۴، ص ۲۵۱ / بغوی، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۵۰۳ / ابن عبدالبر، ۱۴۱۲ ق، ج ۴، ص ۱۵۵۴ / زرنندی حنفی، ۱۳۷۷ ق، ص ۹۲ / زیلعی، ۱۴۱۴ ق، ج ۳، ص ۸۷ / سیوطی، [بی‌تا]، ج ۸، ص ۱۱۵).

۱-۹. «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» (مائده: ۵۵): ولیّ شما، تنها خدا و پیامبر اوست و کسانی که ایمان آورده‌اند؛ همان کسانی که نماز برپا می‌دارند و در حال رکوع زکات می‌دهند. آیه مذکور به آیه ولایت مشهور است و در سبب نزول آن آمده است: روزی فقیری به مسجد پیامبر ﷺ می‌آید و تقاضای کمک می‌کند. کسی چیزی برای کمک نداشته تا به او بدهد. علی علیه السلام با وجود اینکه در نماز بوده، انگشتری خویش را در حال رکوع به گدا می‌دهد و این آیات نازل می‌شود (واحدی نیشابوری، ۱۴۱۵ ق، ص ۱۳۳ / حسکانی، ۱۴۱۱ ق، ج ۱، ص ۲۱۲ / سمعانی، ۱۴۱۸ ق، ج ۲، ص ۴۸ / بغوی، [بی‌تا] ج ۲، ص ۴۷ / هیثمی، [بی‌تا]، ۱۴۰۸ ق، ج ۷، ص ۱۷ / طبرانی، ۱۴۱۵ ق، ج ۶، ص ۲۱۸ / زرنندی حنفی، ۱۳۷۷ ق، ص ۲۳).

۱-۱۰. «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا» (مریم: ۹۶): گفت: «به چیزی که [دیگران] به آن پی نبردند، پی بردم، و به قدر مُشتی از ردپای فرستاده [خدا، جبرئیل] برداشتم و آن را در پیکر [گوساله] انداختم، و نفس من برایم چنین فریبکاری کرد.»

آیه مذکور به آیه مودّت معروف است و نقل شده است: رسول خدا ﷺ به علی علیه السلام فرمود: بگو خداوند! برای من عهدی نزد خودت قرار ده و در دل‌های مؤمنان مودّت مرا بیفکن. پس خداوند چنین نازل کرد: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا» (سیوطی، [بی‌تا]، ج ۴، ص ۲۸۷ / سمعانی، ۱۴۱۸ ق، ج ۳، ص ۳۱۶ / ابن عطیه، ۱۴۱۳ ق، ج ۴، ص ۳۴ / ابن جوزی، ۱۴۰۷ ق، ج ۵، ص ۱۸۵ / هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۹، ص ۱۲۵ / طبرانی، معجم الکبیر، [بی‌تا]، ج ۱۲، ص ۹۶ / زرنندی حنفی، ۱۳۷۷ ق، ص ۸۵).

۲. روایاتی که در شأن علی علیه السلام وارد شده است

۲-۱. «علی علیه السلام عالم‌ترین، شکیباترین و اولین کسی بود که مسلمان شد».

هنگامی که علی علیه السلام از حضرت فاطمه علیها السلام خواستگاری نمود، پیامبر صلی الله علیه و آله به فاطمه علیها السلام فرمود: «ما لک تبکین یا فاطمة، فوالله لقد أنکحتک أکثرهم علما، وأفضلهم حلما، و أولهم سلماً» (احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۵، ص ۲۶ / طبرانی، معجم الکبیر، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۹۴ / هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۹، ص ۱۰۱ / صنعانی، [بی‌تا]، ج ۵، ص ۴۹۰ / ابن عبدالبر، ۱۴۱۲ ق، ج ۳، ص ۱۰۹۹ / متقی هندی، [بی‌تا]، ج ۱۱، ص ۶۰۵ / دولابی، ۱۴۰۷ ق، ص ۹۳).

۲-۲. اجتهاد علی علیه السلام و تحسین او توسط پیامبر صلی الله علیه و آله.

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله را برای پرداخت دیات به سوی بنی جذیمه فرستاد و فرمود: ای علی! به نزد آنان برو و به کارشان رسیدگی کن و امر جاهلیت را زیر پا بنه. علی علیه السلام با مقداری مال که رسول خدا صلی الله علیه و آله به او داده بود، به سوی آنان رفت و دیه کشتگان و جریمه اموالی را که از آنان تلف شده بود، پرداخت؛ حتی پول ظرفی را که در آن به سگ آب می‌دادند، پرداخت نمود و مقداری اضافه آمد. علی علیه السلام فرمود: آیا هنوز خون و مالی مانده که جریمه آن پرداخت نشده باشد؟ گفتند: نه، فرمود: من بقیه این مال را برای احتیاط میان شما تقسیم می‌کنم تا اگر موردی باشد که رسول خدا و یا شما ندانسته باشید، جریمه آن پرداخت شده باشد. پس از انجام این کار، خدمت رسول خدا صلی الله علیه و آله بازگشت و او را از ماجرا باخبر ساخت. حضرت صلی الله علیه و آله فرمود: «أصببت و أحسنت»: درست انجام دادی و نیکو انجام دادی (طبری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۳۴۲ / ابن اثیر، ۱۳۸۶ ق، ج ۲، ص ۱۴۰۸ / ۲۵۶ ق، ج ۴، ص ۳۵۸ / ذهبی، ۱۴۰۷ ق، ج ۲، ص ۵۶۸ / زمخشری، ۱۴۱۷ ق، ج ۳، ص ۳۷۹).

۲-۳. سخن پیامبر ﷺ به علی علیه السلام: «إن الله سيهدى قلبك».

از علی علیه السلام روایت شده است: پیامبر ﷺ مرا برای قضاوت به سوی یمن فرستاد، در حالی که من هنوز جوان بودم و آن تجربه کافی را نداشتم. گفتم: ای رسول خدا مرا به سوی کسانی می‌فرستی که در بین ایشان افراد باتجربه و دوران‌دیده هستند. فرمودند: «ان الله سيهدى قلبك و يثبت لسانك»: خداوند قلبت را هدایت می‌کند و زبانت را تثبیت می‌نماید. بعد از آن، هرگاه بین دو نفر قضاوت می‌کردم، هیچ‌گاه شک نمی‌کردم (احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۱۵۶ / ابوداود، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۱۶۰ / نسایی، ۱۴۱۱ ق، ج ۵، ص ۱۱۶ / بیهقی، [بی‌تا]، ج ۱۰، ص ۱۵۶ / نسایی، [بی‌تا]، ص ۶۹۰ / موصلی، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۳۲۳ / طبرانی، معجم الاوسط، [بی‌تا]، ج ۴، ص ۱۷۲ / متقی هندی، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۱۰۳ / عظیم‌آبادی، [بی‌تا]، ج ۹، ص ۳۶۱).

۲-۴. فرمان رسول خدا ﷺ به بستن کلیه دروازه‌های منتهی به مسجد مگر دروازه خانه علی علیه السلام (احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۱۷۵ / ترمذی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵، ص ۳۰۵ / الحاکم، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۱۲۵ / ابن حجر، [بی‌تا]، ج ۷، ص ۱۲ / نسایی، ۱۴۱۱ ق، ج ۵، ص ۱۱۳ / طبرانی، معجم الکبیر، [بی‌تا]، ج ۱۲، ص ۷۸ / هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۹، ص ۱۱۴).

۲-۵. سخن پیامبر ﷺ به علی علیه السلام: «تو صفی و امین من هستی».

درباره علی علیه السلام از پیامبر ﷺ نقل شده است که فرمود: «أما انت يا علي انت صفی و امینی» (نسایی، ۱۴۱۱ ق، ج ۵، ص ۱۲۸ / همو، [بی‌تا]، ص ۹۰).

۲-۶. منزلت سه‌گانه اختصاصی علی علیه السلام

روایت شده است که معاویه به سعد بن ابی وقاص می‌گوید: چرا ابوتراب را سب نمی‌کنی؟ سعد در جواب می‌گوید: خداوند سه چیز به علی داده است که من اگر یکی از آنها را داشتم، برایم از شتران سرخ‌موی بهتر بود: ۱. در جنگ خبیر

پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: فردا پرچم را به کسی می‌دهم که خدا و رسول را دوست دارد و خدا و رسول هم او را دوست دارند؛ ۲. هنگامی که پیامبر صلی الله علیه و آله در غزوه تبوک او را جانشین خود می‌کند، علی علیه السلام می‌گوید: مرا با زنان و کودکان می‌گذارید؟ و پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرماید: تو برای من به منزله هارون هستی به موسی، جز اینکه نبوتی بعد از من نیست (احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۳۳۱ / بخاری، ۱۴۰۱ ق، ج ۴، ص ۲۰۸ و ج ۵، ص ۱۲۹ / مسلم، [بی‌تا]، ج ۷، ص ۱۹۰ / ترمذی، ۱۴۰۳ ق، ج ۱، ص ۳۰۲ / ابن ماجه، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۴۳ / نسایی، [بی‌تا]، ص ۱۳ / نووی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، ص ۱۹۵ / ابن حبان، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۵، ص ۱۶ / سیوطی، ۱۴۱۶ ق، ج ۵، ص ۳۸۶ / حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۳۳۷).

سعد بن ابی وقاص در توضیح سومین فضیلت علی علیه السلام می‌گوید: هنگامی که آیه تطهیر نازل شد، پیامبر صلی الله علیه و آله، حسن، حسین، فاطمه و علی علیه السلام را فراخواند و فرمود: اینها اهل بیت من هستند (واحدی نیشابوری، ۱۴۱۵ ق، ص ۲۳۹ / بغوی، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۵۲۸ / ثعلبی، ۱۴۲۲ ق، ج ۸، ص ۳۶ / سمعانی، ۱۴۱۸ ق، ج ۴، ص ۳۸۰ / احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۳۳۱ / مسلم، [بی‌تا]، ج ۷، ص ۱۳۰ / ترمذی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵، ص ۳۰ / حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۴۱۶).

۲-۷. اعلام ولایت علی علیه السلام: «من كنت وليه فهذا وليه اللهم وال من والاه و عاد من عاداه» (احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، صص ۱۱۸، ۲۸۱ و ۳۳۱ / نسایی، [بی‌تا]، ص ۱۵ / حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۱۰۹ / مبارکفوری، ۱۴۱۰ ق، ج ۱۰، ص ۱۴۶ / نسایی، ۱۴۱۱ ق، ج ۵، ص ۴۵ / طبرانی، معجم الکبیر، [بی‌تا]، ج ۵، ص ۱۶۶ / عمرو بن عاصم، ۱۴۱۳ ق، ص ۵۹۲ / مناوی، ۱۴۱۵ ق، ج ۶، ص ۲۸۲ / ابن قتیبه، [بی‌تا]، ص ۱۴ / عجلونی، ۱۴۰۸ ق، ج ۲، ص ۲۷۴).

۲-۸. قول پیامبر ﷺ: «علی ولی کل مؤمن بعدی».

نقل شده است که پیامبر ﷺ فرمود: «ما تریدون من علی؟ إن علیاً منی و انا منه، و هو ولی کل مؤمن بعدی» (احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، صص ۳۳۱ و ۴۳۸ / نسایی، [بی‌تا]، ص ۱۵ / حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۱۱۱ / ترمذی، ۱۴۰۳، ج ۵، ص ۲۹۶ / ابن حبان، ۱۴۱۴، ج ۱۵، ص ۳۷۴ / هیثمی، ۱۴۰۸، ج ۹، ص ۱۲۰ / عینی، [بی‌تا]، ج ۱۶، ص ۲۱۴ / مبارکفوری، ۱۴۱۰، ج ۱۰، ص ۱۴۶ / طبرانی، معجم الکبیر، [بی‌تا]، ج ۱۲، ص ۷۸).

۲-۹. قول پیامبر ﷺ: «با دوست داشتن علی علیه السلام است که فرق بین مؤمن و

منافق معلوم می‌شود».

از علی علیه السلام نقل شده است که پیامبر ﷺ درباره من فرمود: «... انه لا یحبنى إلا مؤمن، ولا یبغضنی إلا منافق» (احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۸۴ / مسلم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۶۰ / ابن ماجه، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۴۲ / ترمذی، ۱۴۰۳، ج ۵، ص ۳۰۶ / نسایی، ۱۴۱۱، ج ۸، ص ۱۱۶ / نووی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۶۳ / ابن حجر، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۶۰).

۲-۱۰. قول پیامبر ﷺ: «علی علیه السلام پدر سرور جوانان بهشت است».

پیامبر ﷺ در احادیث متعددی، حسن و حسین علیه السلام را سرور جوانان بهشت معرفی فرموده‌اند (احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۵، ص ۳۹۱ / ابن ماجه، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۴۴ / ترمذی، ۱۴۰۳، ج ۵، ص ۳۲۶ / نسایی، [بی‌تا]، ص ۲۰ / نووی، ۱۴۰۷، ج ۱۶، ص ۴۱).

۲-۱۱. مژده دادن پیامبر ﷺ به علی علیه السلام که باغی در بهشت داری!

انس روایت می‌کند: من و علی علیه السلام و رسول خدا ﷺ در بیرون از مدینه گشت می‌زدیم که به باغی رسیدیم؛ علی علیه السلام فرمود: این باغ چه زیباست! و پیامبر ﷺ

فرمود: باغ تو در بهشت از این باغ بسی زیباتر است... (هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۹، ص ۱۱۸ / ابن ابی شیبہ، ۱۴۰۹ ق، ج ۷، ص ۵۰۲ / طبرانی، معجم الکبیر، [بی تا]، ج ۱۱، ص ۶۱ / متقی هندی، [بی تا]، ج ۱۳، ص ۱۶۶).

۲-۱۲. علی علیه السلام قاضی ترین اصحاب.

در روایت‌های متعددی از اصحاب پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده که قاضی ترین ما علی علیه السلام است (بخاری، ۱۴۰۱ ق، ج ۵، ص ۱۴۹ / ابن حجر، [بی تا]، ج ۴، ص ۲۱۹ / طبرانی، معجم الاوسط، [بی تا]، ج ۷، ص ۳۵۷ / عینی، [بی تا]، ج ۲۰، ص ۲۸ / عجلونی، ۱۴۰۸ ق، ج ۱، ص ۱۶۳).

۲-۱۳. علی علیه السلام در بهشت دارای گنجینه‌ای است.

علی علیه السلام از قول پیامبر صلی الله علیه و آله نقل می‌کند که ایشان فرمودند: «یا علی! إن لک کنزاً فی الجنة و إنک ذو قرنیها فلا تتبع النظره النظره فإنما لک الاولی و لیست لک الآخره» (احمد حنبل، [بی تا]، ج ۱، ص ۱۵۹ / حاکم نیشابوری، [بی تا]، ج ۳، ص ۱۲۳؛ هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۸، ص ۶۳ / ابن سلمه، ۱۴۱۸ ق، ج ۳، ص ۱۵ / ابن حبان، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۲، ص ۳۸۱ / جصاص، [بی تا]، ج ۳، ص ۴۰۷).

۲-۱۴. آزدن علی علیه السلام آزدن پیامبر صلی الله علیه و آله است.

از پیامبر صلی الله علیه و آله نقل شده است: «من آذی علیاً فقد آذانی» (احمد بن حنبل، [بی تا]، ج ۳، ص ۴۸۳ / حاکم نیشابوری، [بی تا]، ج ۳، ص ۱۲۲ / هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۹، ص ۱۲۹ / ابن ابی شیبہ، ۱۴۰۹ ق، ج ۷، ص ۵۰۲ / ابویعلی، [بی تا]، ج ۲، ص ۱۰۹ / ابن حبان، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۵، ص ۳۶۵ / ابن عبدالبر، ۱۴۱۲ ق، ج ۳، ص ۱۱۰۱).

۲-۱۵. تمسک علی علیه السلام به سنت رسول خدا صلی الله علیه و آله.

علی علیه السلام می‌فرماید: «ما کنت لأدع سنة النبی صلی الله علیه و آله لقول أحد». از همین روست

که حضرت اهمیت خاصی به سنت رسول خدا می‌دادند و اعتنای تام و تمامی نسبت به آن داشتند و در جستجو و یافتن و تثبیت گفتار ایشان سعی وافر مبذول می‌داشتند. ایشان می‌فرمودند: «إِذَا حَدَّثَكُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَلْتَنْ أَخَّرَ (سرنگون بشوم) مِنَ السَّمَاءِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَكْذَبِ عَلَيْهِ: اگر از پیامبر خدا ﷺ برایتان سخن بگویم، از آسمان سرنگون شوم برایم بهتر است تا اینکه به او دروغ ببندند (بخاری، ۱۴۰۱ ق، ج ۸، ص ۵۲ / ابوداود، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۴۲۹ / بیهقی، ۱۴۱۱ ق، ج ۸، ص ۱۷۰ / ابن حبان، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۵، ص ۱۳۶ / عینی، [بی‌تا]، ج ۹، ص ۱۷۶).

۲-۱۶. محبت تمام و کمال علی عليه السلام به رسول خدا ﷺ.

خدای متعال در لزوم محبت خدا و رسول و جهاد در راه خدا می‌فرماید: «قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ» (توبه: ۲۴): بگو: «اگر پدران و پسران و برادران و زنان و خاندان شما و اموالی که گرد آورده‌اید و تجارتی که از کسادهای بیمناکید و سراهایی را که خوش می‌دارید، نزد شما از خدا و پیامبرش و جهاد در راه وی دوست‌داشتنی‌تر است، پس منتظر باشید تا خدا فرمانش را [به اجرا در] آورد.» و خداوند گروه فاسقان را راهنمایی نمی‌کند.

خداوند در آیه مذکور مصداق این محبت را تبعیت عملی از پیامبر ﷺ معرفی کرده، می‌فرماید: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (آل عمران: ۳۱): بگو: «اگر خدا را دوست دارید، از من پیروی کنید تا خدا دوستتان بدارد و گناهان شما را بر شما ببخشد، و خداوند آمرزندهٔ مهربان است.»

از علی علیه السلام پرسیده شد: محبت شما نسبت به پیامبر خدا چگونه است؟ فرمود: «به خدا قسم او (پیامبر) نزد ما از اموال و اولاد و پدران و مادرانمان و از آب خنک و گوارا برای انسان تشنه، محبوب‌تر است» (بیهقی، [بی‌تا]، ج ۴، ص ۳۵۲ / عینی، [بی‌تا]، ج ۹، ص ۱۷۶ / طبالسی، [بی‌تا]، ص ۱۶۰ / ابی‌یعلی، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۳۴۲).

۳. امتیازات عملی علی علیه السلام

۳-۱. جانشین پیامبر صلی الله علیه و آله در برگرداندن ودیعه‌ها و امانت‌ها به صاحبانشان.

این امر، نوعی اعتراف به امانتداری و مورد وثوق بودن ایشان نزد پیامبر صلی الله علیه و آله است (ابن کثیر، ۱۴۰۸ ق، ج ۳، ص ۲۱۶ / ابن اثیر، ۱۳۸۶ ق، ج ۲، ص ۱۰۳ / بیهقی، ۱۴۱۱ ق، ج ۶، ص ۲۸۹ / طبری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۱۰۳ / ابن خلدون، [بی‌تا]، ج ۲، قسمت ۲، ص ۱۶ / مقریزی، ۱۴۲۰ ق، ج ۱، ص ۵۷ / مسعودی، [بی‌تا]، ص ۲۰۰ / یعقوبی، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۳۹).

۳-۲. خوابیدن علی علیه السلام در جای پیامبر صلی الله علیه و آله در شب هجرت به سوی مدینه.

در جریان هجرت پیامبر صلی الله علیه و آله به سوی مدینه که با همراهی ابوبکر، انجام می‌گیرد، علی علیه السلام جان‌فدایی می‌کند و در بستر پیامبر صلی الله علیه و آله می‌خوابد تا مشرکان که قصد جان پیامبر صلی الله علیه و آله کرده‌اند، نتوانند به مقصود خویش برسند (ابن کثیر، ۱۴۰۸ ق، ج ۳، ص ۲۱۶ / ابن اثیر، ۱۳۸۶ ق، ج ۲، ص ۱۰۳ / طبری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۹۹؛ احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۳۳ / حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۴ / هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۹، ص ۱۲۰). برخی فقط خوابیدن در جای پیامبر صلی الله علیه و آله را ذکر می‌کنند، اما این کار علاوه بر شهامت و شجاعت، گویای مطالبی دیگر هم هست که از آن جمله به موارد ذیل می‌توان اشاره کرد:

الف. این کار نمونه‌ای از اخلاص یک سرباز صادق است که برای دعوت و

عقیده‌اش حاضر است جان خویش را فدا کند تا رهبرش زنده باشد؛ چون در سلامت رهبر است که دعوت و عقیده زنده می‌ماند و این حرکت علی علیه السلام کاری شگرف و عظیم بوده است.

ب. بیانگر اعتقاد راسخ به قضا و قدر است که هر آنچه قلم تقدیر بر آن رفته است، شدنی می‌کند: «قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ» (توبه: ۵۱): بگو: «جز آنچه خدا برای ما مقرر داشته هرگز به ما نمی‌رسد. او سرپرست ماست، و مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند.» این آیه دلالت بر عمق ایمان علی علیه السلام دارد.

۳-۳. هجرت علی علیه السلام

حضرت علی علیه السلام سه شبانه‌روز در مکه می‌ماند تا امانات را به صاحبان اماناتی که نزد پیامبر صلی الله علیه و آله بود، برگردانند؛ سپس به رسول خدا صلی الله علیه و آله در قبا ملحق شدند و دو شب در قبا ماندند و روز جمعه همراه با ابوبکر در رکاب با پیامبر صلی الله علیه و آله به سوی مدینه حرکت کردند (ابن کثیر، ۱۴۰۸ ق، ج ۳، ص ۲۵۳ / ابن اثیر، ۱۳۸۶ ق، ج ۲، ص ۱۰۳ / بیهقی، ۱۴۱۱ ق، ج ۶، ص ۲۸۹ / طبری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۱۰۳ / ابن خلدون، [بی‌تا]، ج ۲، قسمت ۲، ص ۱۶ / مقریزی، ۱۴۲۰ ق، ج ۱، ص ۵۷ / مسعودی، [بی‌تا]، ص ۲۰۰ / یعقوبی، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۳۹).

۳-۴. عقد برادری و مواخات پیامبر صلی الله علیه و آله با علی علیه السلام

نقل شده است که پیامبر صلی الله علیه و آله بین اصحاب - دو به دو - عقد برادری بست، تا اینکه علی علیه السلام باقی ماند و پیامبر صلی الله علیه و آله به او فرمود: «أما ترى أن أكون أخاك؟» فرمود: بلی ای رسول خدا راضی شدم و پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: «فأنت أخي في الدنيا والآخرة» (حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۱۴ / هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۹، ص ۱۲ / مبارکفوری،

۱۴۱۰ ق، ج ۱۰، ص ۱۵۲ / متقی هندی، [بی‌تا]، ج ۱۳، ص ۱۴۰ / مناوی، ۱۴۱۵ ق، ج ۴، ص ۴۶۸ / زرندی حنفی، ۱۳۷۷ ق، ص ۹۵).

۳-۵. شجاعت علی علیه السلام در جنگ تن به تن

الف) در جنگ بدر (سال دوم هجرت): در جنگ تن به تن که سه نفر از سران مشرکان به نام‌های عتبه بن ربیع، شیبه بن ربیع و ولید بن عتبه به میدان جنگ آمدند و تقاضای مبارز و هم‌اورد نمودند. در مقابل آنها از سپاه مسلمانان عوف و معاذ فرزندان حارث به سوی ایشان می‌روند و سران مشرکان از آنها می‌پرسند: از چه قبیله‌ای هستید؟ ایشان می‌گویند: گروهی از انصار. در جواب می‌گویند: افرادی از قبیله خودمان و هم‌کفو خودمان بفرستید، که در آن لحظه پیامبر صلی الله علیه و آله می‌فرمایند: «قم یا عبیده! قم یا حمزه! قم یا علی!». و علی علیه السلام به جنگ ولید بن عتبه رفت و را به هلاکت رساند (ابوداود، [بی‌تا]، ج ۱ ص ۶۰۱ / بیهقی، [بی‌تا]، ج ۹، ص ۱۳۱ / عظیم‌آبادی، [بی‌تا]، ج ۷، ص ۲۳۴ / ابن ابی شیبه، ۱۴۰۹ ق، ج ۸، ص ۴۷۳ / متقی هندی، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۳۹۸ / طبری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۱۴۸ / ابن کثیر، ۱۴۰۸ ق، ج ۳، ص ۳۳۳).

ب) در جنگ احد (شوال سال سوم هجری): در جنگ احد که همانند جنگ بدر آغاز شد، طلحه بن ابی طلحه پرچمدار مشرکان، مسلمانان را به مبارزه می‌طلبید، در حالی که می‌گفت: آیا مبارزی هست؟ پاسخ‌دهنده همان پاسخگوی میدان جنگ بدر است. علی علیه السلام به طرف او پیش رفت. هنگامی که آن دو در میانه دو لشکر با هم روبرو شدند، علی علیه السلام با نواختن ضربتی فرقتش را شکافت؛ پس طلحه فرو افتاد و عورتش نمایان شد. در این هنگام علی علیه السلام را عنوان رحم [خویشاوندی] یاد کرد، و این در حالی بود که علی علیه السلام کار او را یکسره نکرد، بلکه

به حال خویش وا گذاشت و طلحه در اثر همان یک ضربه هلاک شد (ابوداود، [بی‌تا]، ج ۱ ص ۶۰۱ / بیهقی، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۱۳۲ / احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۱۱۷، متقی هندی، [بی‌تا]، ج ۱۰، ص ۳۹۶ / طبری، ۱۴۱۵ ق، ج ۲، ص ۱۳۴ / ابن کثیر، ۱۴۰۸ ق، ج ۳، ص ۳۳۹ / ذهبی، ۱۴۰۷ ق، ج ۲، ص ۸۹ / هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۶، ص ۷۶).

در این رخداد، نمونه‌ای از مروت و کرامت و اخلاق حضرت علیه السلام نهفته است که مثال بارزی از اخلاق و جوانمردی است؛ حتی با دشمن و در معرکه کارزار. نکته دیگر حیای علی علیه السلام است که چون عورت طلحه نمایان شد، از او صرف نظر کرد.

ج) در جنگ خندق و مقابله با عمرو بن عبدود: جنگ خندق در سال پنجم هجری اتفاق افتاد. یکی از بیکارهای مهم در این جنگ، نبرد علی علیه السلام با عمرو بن عبدود بود؛ عمرو از شجاعان عرب بود که توانست از خندق بگذرد و ندا در داد که آیا مبارزی هست؟ پیامبر صلی الله علیه و آله فرمود: مبارزی هست که شر این دشمن را دفع کند؟ علی علیه السلام برخاست و گفت: من آماده‌ام و به یکدیگر حمله نمودند که علی علیه السلام به پای او ضربه‌ای زد و پایش قطع شد. در این هنگام علی علیه السلام سر عمرو را از تنش جدا کرد و غریو الله اکبر از سپاه مسلمانان برخاست (ابن اثیر، ۱۳۸۶ ق، ج ۲، ص ۱۸۱ / ابن عبدالبر، ۱۴۱۲).

د) شکستن خط دفاعی خیبر (سال هفتم هجری): پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: فردا پرچم را به دست کسی خواهم داد که خداوند فتح و پیروزی را به دست او خواهد داد؛ مردی که خدا و رسولش را دوست دارد و خدا و رسولش نیز او را دوست می‌دارند. یاران شب را به صبح رساندند، در حالی که در این فکر بودند که پرچم فتح سرانجام به چه کسی واگذار می‌شود. چون صبح شد، پیامبر صلی الله علیه و آله علی علیه السلام را خواست. گفتند: یا رسول‌الله، او از درد چشم می‌نالد. فرمود: او را حاضر کنید. چون

علی علیه السلام حاضر شد، پیامبر صلی الله علیه و آله مقداری از آب دهان بر دو چشم او مالید و برایش دعا کرد. چشمان امیرمؤمنان علیه السلام به برکت آب دهان پیامبر صلی الله علیه و آله و دعای آن حضرت، شفا یافت؛ آن‌گاه رسول خدا صلی الله علیه و آله پرچم را به علی علیه السلام دادند و برای او و یارانش دعا کردند که پیروز شوند. این گفتار رسول خدا صلی الله علیه و آله (لأعطين الراية غداً رجلاً يحب الله و رسوله ...) تلمیحی است به آیه: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ» (آل عمران: ۳۱): بگو: «اگر خدا را دوست دارید، از من پیروی کنید تا خدا دوستتان بدارد و گناهان شما را بر شما ببخشد، و خداوند آمرزندهٔ مهربان است.» (بخاری، ۱۴۰۱ ق، ج ۴، ص ۵ / مسلم، [بی‌تا]، ج ۵، ص ۱۹۵ / ابن ماجه، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۴۵ / ترمذی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵، ص ۳۲ / احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۱۰۰ / ابن کثیر، ۱۴۰۸ ق، ج ۴، ص ۲۱۱).

۳-۶. اولین کسی است که با پیامبر صلی الله علیه و آله نماز جماعت خواند (احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۳۷۴ / ترمذی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵، ص ۳۰۵ / حاکم، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۵۰۰ / بیهقی، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۲۰۶ / مبارکفوری، ۱۴۱۰ ق، ج ۱۰، ص ۱۶۳ / طیالسی، [بی‌تا]، ص ۹۳).

۳-۷. فرستادن علی علیه السلام برای اعلان برائت مشرکان در حج و سخن معروف پیامبر صلی الله علیه و آله که فرمودند: «لا يبلغها إلا رجل من أهل بيتي» (احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۲۹۳ / بخاری، ۱۴۰۱ ق، ج ۴، ص ۱۸۳، ۲۱۹ / ج ۵، ص ۱۲۹ / حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۴۹۷ / ترمذی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵، ص ۳۲۶ / ابن حجر، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۳۲۱ / نسایی، [بی‌تا]، ص ۷۴ / هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۹، ص ۲۰۱).

۳-۸. سوار شدن علی علیه السلام بر دوش پیامبر صلی الله علیه و آله برای شکستن بت‌ها.

علی علیه السلام می‌فرمایند: بار رسول خدا صلی الله علیه و آله به کعبه آمدم و پیامبر از دوش من بالا رفت و چون دید من طاقت ندارم و ضعیف هستم، پایین آمدند و فرمودند بر منکب من بالا برو! و من بر دوش ایشان بالا رفتم و به پشت بام کعبه رسیدم و

بت‌ها را از آنجا پایین انداختم و آنها می‌شکستند. بعد از ترس اینکه کسی ما را ببیند سریع از آنجا دور شدیم (احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۸۴ / نسایی، ۱۴۱۱ ق، ج ۵، ص ۱۴۳ / حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۳۶۷ / زرنندی حنفی، ۱۳۷۷ ق، ص ۱۲۵ / هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۶، ص ۲۳).

۳-۹. ازدواج علی علیه السلام با فاطمه زهرا علیها السلام.

از اختصاصات علی علیه السلام که نصیب کس دیگری نخواهد شد، ازدواج با فاطمه زهرا علیها السلام است که شایسته می‌بینم در اینجا چند روایت از روایاتی را در شأن والای زهرا علیها السلام مرضیه علیها السلام آمده است، نقل کنم:

الف) ایشان پاره تن رسول خدا صلی الله علیه و آله بودند.

ب) هر آن چیزی که فاطمه علیها السلام را ناراحت می‌کرد، پیامبر صلی الله علیه و آله را هم ناراحت می‌کرد (بخاری، ۱۴۰۱ ق، ج ۴، ص ۲۱۰ / ج ۶، ص ۱۵۸ / مسلم، [بی‌تا]، ج ۷، ص ۱۴۱ / ابن ماجه، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۶۴۴ / ترمذی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵، ص ۳۵۹ / احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۴، ص ۱۰۰ / ابن کثیر، ۱۴۰۸ ق، ج ۴، ص ۲۱۱).

ج) فاطمه علیها السلام سرور زنان بهشت بودند.

ام سلمه حلی روایتی نقل می‌کند: روزی پیامبر صلی الله علیه و آله، فاطمه علیها السلام را طلبیدند و به او چیزی گفتند که فاطمه علیها السلام را به گریه انداخت و بعد از آن چیزی فرمودند که فاطمه علیها السلام خندید. بعد از وفات رسول خدا صلی الله علیه و آله از فاطمه علیها السلام پرسیدم. ایشان فرمودند که پدرم مرا خبر داد که من بعد از مریم بنت عمران سرور زنان بهشت هستم (بخاری، ۱۴۰۱ ق، ج ۴، ص ۱۸۳ / ابن حبان، ۱۴۱۴ ق، ج ۱۵، ص ۴۰۲ / ابن حجر، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۳۲۱ / ترمذی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵، ص ۳۲۶ / احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۸۰ / هیثمی، ۱۴۰۸ ق، ج ۹، ص ۲۰۱ / حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۱۵۱).

۳-۱۰. برحق بودن علی علیه السلام در قتال با قاسطین (صفین).

بنا بر گفتار پیامبر خدا صلی الله علیه و آله که خبر از آینده می‌دادند، می‌توان به نتایجی دست یافت، از جمله: پیامبر صلی الله علیه و آله به عمار فرمودند: «تقتلک فئۃ الباغیه» و عمار در جنگ صفین در سپاه علی علیه السلام بود و به درجه رفیع شهادت نایل آمد (مسلم، [بی‌تا]، ج ۸، ص ۱۸۵ / نووی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱۸، ص ۴۰ / سیوطی، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۲۳۴ / احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۱۶۱ / ترمذی، ۱۴۰۳ ق، ج ۵، ص ۲۳۳ / ابن حجر، [بی‌تا]، ج ۱، ص ۴۵۱ / نسایی، ۱۴۱۱ ق، ج ۵، ص ۷۵ / ابن کثیر، ۱۴۰۸ ق، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۲۶۴).

۳-۱۱. برحق بودن علی علیه السلام در قتال با مارقین.

به این معادله با استفاده از دو روایت تاریخی مستدل، می‌پردازیم:
الف) پیامبر صلی الله علیه و آله خبر از مارقین دادند که چه کسانی هستند. ایشان فرمودند: روزی فرا خواهد رسید که گروهی از دین بیرون می‌روند (خارج می‌شوند)؛ همان طور که تیر از کمان خارج می‌شود؛ و گروهی که بر حق هستند، پیروز می‌شوند و از نشانه‌های آنها، مردی سیاه‌چرده است که یکی از بازوانش مانند پستان زنان است. در تاریخ، این فرد به نام ابن خویصره شناخته می‌شود (مسلم، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۱۱۳ / ذهبی، ۱۴۰۷ ق، ج ۱، ص ۳۹۱ / ابی داود، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۴۰۶ / احمد حنبل، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۳۲ / ابن عبدالبر، ۱۴۱۲ ق، ج ۳، ص ۱۱۰۸ / ابن حجر، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۴۵۶ / نسایی، ۱۴۱۱ ق، ج ۵، ص ۱۵۸ / ابن کثیر، ۱۴۰۸ ق، ج ۷، ص ۳۰۹).

ب) ابوسعید خدری می‌گوید: به خدا قسم من این حدیث را از پیامبر صلی الله علیه و آله شنیدم و من در آن جنگ همراه علی علیه السلام بودم و شهادت می‌دهم که علی علیه السلام با آنها جنگید. بعد از جنگ، در کشته‌ها ذوالثدیه را یافتیم؛ به همان اوصافی که پیامبر صلی الله علیه و آله فرموده بود (بخاری، ۱۴۰۱۸ ق، ج ۴، ص ۱۷۵ / بیهقی، [بی‌تا]، ج ۸، ص ۱۷۱ / نووی، ۱۴۰۷ ق، ج ۷، ص ۱۶۷).

۳-۱۲. مأمن بودن و رازدار بودن علی علیه السلام.

در ماجرای اسلام آوردن ابوذر آمده است: او وارد مکه شد و تصمیم داشت شبانه خدمت پیامبر ﷺ برسد؛ لذا شب کنار کعبه آمد تا همان جا استراحت کند. در این هنگام این مسافر غریب، مردی - که علی علیه السلام است - را می‌بیند که به او می‌گوید: تو کیستی؟ ابوذر می‌گوید: مردی از دودمان غفار. علی علیه السلام می‌فرماید: برخیز و به خانه خودت بیا. ابوذر برمی‌خیزد و بی آنکه در راه با کسی ارتباطی بیابد و هدفش را بگوید، آن شب مهمان علی علیه السلام می‌شود. ابوذر صبح برمی‌خیزد و از خانه علی علیه السلام بیرون می‌آید و کنار کعبه می‌رود. همان‌جا می‌ماند تا شب می‌شود و باز علی علیه السلام نزد او می‌آید و او را به خانه خود دعوت می‌کند. این موضوع تا سه شب تکرار می‌شود، ولی ابوذر با کسی ارتباطی نمی‌گیرد و مقصود خود را پنهان می‌کند. روز سوم علی علیه السلام به ابوذر می‌فرماید: اگر خود را معرفی کنی و علت مسافرت خود را بگویی، قطعاً به کسی نخواهم گفت و اسرار تو را می‌پوشانم. ابوذر هدف و ماجرای مسافرت خود را به علی علیه السلام می‌گوید و ادامه می‌دهد: «می‌خواهم پیامبر ﷺ را ببینم». علی علیه السلام می‌فرماید: من صبح به طرف منزل او می‌روم، تو نیز همراه من بیا. هر جا احساس خطر کردم، از راه رفتن خود می‌کاهم و گویی برای رفع حاجتی می‌خواهم کناری بروم، اما اگر احساس خطر نکردم، پشت سر من بیا و در هر خانه‌ای که وارد شدم تو نیز وارد شو. همین برنامه و طرح علی علیه السلام اجرا می‌شود و ابوذر بدون هیچ پیشامد ناگواری با علی علیه السلام همراه می‌شود تا وارد خانه‌ای می‌شود که رسول خدا ﷺ آنجاست. ابوذر بعد از ملاقات با پیامبر ﷺ همان لحظه مسلمان می‌شود (بخاری، ۱۴۰۱، ج ۴، ص ۲۴۱ / مسلم، [بی‌تا]، ج ۷، ص ۱۵۶ / عینی، [بی‌تا]، ج ۱۷، ص ۳ / طبرانی، معجم‌الوسط، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۱۰۹ / ابن‌عبدالبر، ۱۴۱۲، ج ۴، ص ۱۶۵۴).

این ماجرا حاوی چند نکته اخلاقی دیگر نیز هست:

- میهمان‌نواز بودن بدون در نظر گرفتن عقیده میهمان؛

- غریب‌نوازی امام علی علیه السلام.

- در راستای دعوت سری پیامبر صلی الله علیه و آله سرّ و راز حضرت را نگه داشتن؛

- سیاست و کاردانی ایشان.

۳-۱۳. نماز علی علیه السلام، یادآور نماز پیامبر صلی الله علیه و آله است.

عمران بن حصین روایت می‌کند: با علی علیه السلام در بصره نماز می‌خواندیم و ایشان نمازی خواند که خاطره نماز با رسول خدا صلی الله علیه و آله در ما زنده شد (بخاری، ۱۴۰۱ ق، ج ۱، ص ۱۹۰ / بیهقی، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۶۸ / عینی، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۵۷ / عظیم آبادی، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۴۵).

۳-۱۴. علی علیه السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله پرستاری می‌کند.

در جریان جنگ احد که رسول خدا صلی الله علیه و آله زخمی شدند، علی علیه السلام و فاطمه علیها السلام از پیامبر صلی الله علیه و آله پرستاری می‌کردند و علی علیه السلام با سپرش آب می‌آورد و فاطمه علیها السلام خون را از چهره پدر می‌شست (بخاری، ۱۴۰۱ ق، ج ۱، ص ۶۶ / مسلم، [بی‌تا]، ج ۵، ص ۱۷۸ / ابن ماجه، [بی‌تا]، ج ۲، ص ۱۱۴۷ / ترمذی، ۱۴۰۳ ق، ج ۳، ص ۲۷۸ / ابن حجر، [بی‌تا]، ج ۶، ص ۶۹ / بیهقی، ۱۴۱۱ ق، ج ۲، ص ۴۰۲).

۳-۱۵. علی علیه السلام از طرف پیامبر صلی الله علیه و آله ناظر بر قربانی‌ها می‌شود.

بیشتر مردم مزد قصاب را از گوشت قربانی می‌دادند، اما رسول خدا صلی الله علیه و آله علی علیه السلام را ناظر قربانی می‌نماید تا هم بر کیفیت قربانی نظارت کند و هم تمام گوشت قربانی، حتی پوست آن به مصرف نیازمندان برسد (بخاری، ۱۴۰۱ ق، ج ۲، ص ۱۸۶ / نسایی، ۱۴۱۱ ق، ج ۲، ص ۴۵۷ / ابن خزیمه، ۱۴۱۲ ق، ج ۴، ص ۲۹۶ / ابن حجر، [بی‌تا]، ج ۳، ص ۴۴۳ / بیهقی، ۱۴۱۱ ق، ج ۶، ص ۸۰ / عینی، [بی‌تا]، ج ۱۰، ص ۵۲).

نتیجه

آنچه آمد، قطره‌ای از دریای بیکران فضایل علی علیه السلام نزد اهل سنت است. این امر نشانگر ارادت و علاقه وافر برادران اهل سنت نسبت به این شخصیت والای اسلامی و انسانی، بلکه نسبت به خاندان اهل بیت علیهم السلام است. این علاقه وافر خود می‌تواند مبنایی متین برای وحدت مسلمانان باشد و نباید به یاوه‌سرایی برخی خناسان - که به قصد بدبین کردن شیعیان نسبت به اهل سنت در خصوص اهل بیت علیهم السلام، با هدف ایجاد یا تعمیق اختلاف تلاش می‌کنند - گوش فرا داد. بار خدایا ما را از پیروان راستین آن مولای متقیان قرار ده.

منابع

۱. ابن ابی شیبہ الکوفی؛ المصنف؛ تحقیق سعید اللحام؛ بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۹ ق.
۲. ابن ابی عاصم، عمرو؛ کتاب السنه؛ تحقیق محمد ناصرالدین الألبانی؛ الطبعة الثالثة، بیروت: مکتب الإسلامی، ۱۴۱۳ ق.
۳. ابن اثیر؛ الكامل فی التاریخ؛ بیروت: دارصادر، ۱۳۸۶ ق.
۴. ابن جوزی؛ زاد المسیر؛ تحقیق محمد بن عبدالرحمن عبدالله؛ بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۷ ق.
۵. ابن حبان؛ صحیح ابن حبان؛ تحقیق شعیب الأرنؤوط؛ الطبعة الثانية، [بی‌جا]. مؤسسه الرساله، [بی‌تا].
۶. ابن حجر؛ فتح الباری؛ الطبعة الثانية، بیروت: دارالمعرفه، [بی‌تا].
۷. ابن حنبل، احمد؛ مسند احمد؛ بیروت: دارصادر، [بی‌تا].
۸. ابن خزیمه، صحیح ابن خزیمه؛ تحقیق محمد مصطفی الأعظمی؛ الطبعة الثالثة، [بی‌جا] المکتب الإسلامی، ۱۴۱۲ ق.
۹. ابن خلدون؛ تاریخ ابن خلدون؛ الطبعة الرابعة، بیروت: داراحیاء التراث العربی، [بی‌تا].
۱۰. ابن سلمه، أحمد بن محمد؛ شرح معانی الآثار؛ تحقیق محمد زهری النجار؛ الطبعة الثالثة، [بی‌جا]. دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۶ ق.
۱۱. ابن عبد البر؛ الاستیعاب؛ تحقیق علی محمد البجاوی؛ بیروت: دارالجلیل، منشورات المجلس العلمی، ۱۴۱۲ ق.
۱۲. ابن عطیه اندلسی؛ محرر الوجیز فی تفسیر کتاب العزیز؛ تحقیق عبد السلام عبدالشافی محمد؛ لبنان: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۳ ق.
۱۳. ابن قتیبه؛ تأویل مختلف الحدیث؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، [بی‌تا].
۱۴. ابن کثیر؛ البدایة والنهایه؛ تحقیق علی شیری؛ بیروت: داراحیاء التراث العربی، ۱۴۰۸ ق.
۱۵. ابن ماجه، محمد بن یزید قزوینی؛ سنن ابن ماجه؛ تحقیق محمد فؤاد عبدالباقی؛ [بی‌جا] دارالفکر، [بی‌تا].
۱۶. البانی، محمد ناصر؛ إرواء الغلیل؛ تحقیق زهیر الشاویش؛ الطبعة الثانية، بیروت: المکتب الإسلامی، ۱۴۰۵ ق.

۱۷. بخاری؛ صحیح بخاری؛ [بی‌جا]. دارالفکر، ۱۴۰۱ ق.
۱۸. بغوی؛ تفسیر بغوی؛ تحقیق خالد عبدالرحمن العک؛ بیروت: دارالمعرفه، [بی‌تا].
۱۹. بیهقی؛ سنن الکبری؛ [بی‌جا]. دارالفکر، [بی‌تا] «الف».
۲۰. _____؛ معرفة السنن و الآثار؛ تحقیق سید کسروی حسن؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، [بی‌تا] «ب».
۲۱. ترمذی؛ جامع الصحیح؛ تحقیق عبدالرحمن محمد عثمان؛ الطبعة الثانية، بیروت: دارالفکر، ۱۴۰۳ ق.
۲۲. ثعلبی؛ تفسیر ثعلبی؛ تحقیق ابی محمد بن عاشور؛ بیروت: داراحیاء تراث عربی، ۱۴۲۲ ق.
۲۳. جصاص؛ أحكام القرآن؛ تحقیق عبدالسلام محمد علی شاهین؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ق.
۲۴. حاکم نیشابوری؛ مستدرک؛ تحقیق یوسف عبدالرحمن مرعشلی؛ [بی‌جا]. [بی‌تا]. [بی‌تا].
۲۵. حسکانی، حاکم؛ شواهد التنزیل؛ تحقیق باقر محمودی؛ تهران: وزارت و فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۴۱۱ ق.
۲۶. حمیدی، عبدالله بن زبیر؛ مسند حمیدی؛ تحقیق حبیب الرحمن أعظمی؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۹ ق.
۲۷. دارمی، عبدالله بن بهرام، سنن الدارمی؛ دمشق: اعتدال، ۱۳۴۹ ق.
۲۸. دولابی، محمد بن أحمد؛ الذریة الطاهره النبویه؛ تحقیق سعد المبارک الحسن؛ کویت: دارالسلفیه، ۱۴۰۷ ق.
۲۹. ذهبی؛ تاریخ اسلام؛ تحقیق عمر عبدالسلام تدمری، بیروت: دار الکتب العربی، ۱۴۰۷ ق.
۳۰. رازی، ابن ابی حاتم؛ تفسیر ابن ابی حاتم؛ تحقیق أسعد محمد الطیب؛ صیدا: مكتبة العصریه، [بی‌تا].
۳۱. زرنندی حنفی؛ نظم درر السمطین؛ [بی‌جا]. [بی‌تا]. [بی‌تا].
۳۲. زمخشری، جارالله؛ الفایق فی غریب الحدیث؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۷ ق.
۳۳. زیلعی؛ تخریج الأحادیث و الآثار؛ تحقیق عبدالله بن عبدالرحمن سعد؛ ریاض: دار ابن خزیمه ۱۴۱۴ ق.

۳۴. سمرقندی، ابوليث؛ تفسير السمرقندی؛ تحقيق محمود مطرحی؛ بيروت: دارالفکر، [بی تا].
۳۵. سمعانی؛ تفسير سمعان؛ تحقيق یاسر بن إبراهيم و غنیم بن عباس بن غنیم؛ سعودی: دارالوطن، ۱۴۱۸ ق.
۳۶. سیوطی، جلال‌الدین؛ الدر المثور؛ بيروت: دارالمعرفة. [بی تا] «الف».
۳۷. _____؛ دیاج علی مسلم؛ عربستان سعودی: دار ابن عفان، ۱۴۱۶ ق.
۳۸. _____؛ شرح سنن النسائی؛ بيروت: دارالکتب العلمیه، [بی تا] «ب».
۳۹. صنعانی، عبدالرزاق؛ تفسير قرآن؛ تحقيق مصطفى مسلم محمد، ریاض: مکتبة الرشد، ۱۴۱۰ ق.
۴۰. _____؛ مصنف؛ تحقيق حبيب الرحمن الأعظمی، [بی جا]، [بی تا]، [بی تا].
۴۱. طبرانی؛ معجم الأوسط؛ تحقيق قسم التحقیق بدار الحرمین؛ [بی جا] دارالحرمین للطباعة و النشر و التوزیع، [بی تا].
۴۲. _____؛ معجم الكبير؛ تحقيق حمدی عبدالمجید السلفی؛ الطبعة الثانية، [بی جا] دار احیاء التراث العربی، [بی تا].
۴۳. طبری، محمد بن جریر؛ تاریخ طبری؛ تحقيق نخبه من العلماء الأجلاء؛ بيروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، [بی تا].
۴۴. _____؛ جامع البیان؛ تحقيق خليل میس صدقی و جمیل العطار؛ بيروت: دارالفکر، ۱۴۱۵ ق.
۴۵. طیالسی، سلیمان بن داود؛ مستند أبی داود طیالسی؛ بيروت: دارالمعرفة، [بی تا].
۴۶. عجلونی؛ كشف الخفاء؛ الطبعة الثالثة، بيروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۸ ق.
۴۷. عظیم آبادی؛ عون المعبود؛ الطبعة الثانية، بيروت: دارالکتب العلمیه، [بی تا].
۴۸. عینی؛ عمدة القاری؛ بيروت: داراحیاء التراث العربی، [بی تا].
۴۹. مبارکفوری؛ تحفه الأحوذی؛ بيروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۰ ق.
۵۰. متقی هندی؛ کنز العمال؛ شیخ بکری حیانی و شیخ صفوة السقا؛ بيروت: مؤسسه الرساله، ۱۴۰۹ ق.
۵۱. مسعودی؛ التنبيه و الإشراف؛ بيروت: دار صعب، [بی تا].

۵۲. مقاتل بن سلیمان؛ تفسیر مقاتل بن سلیمان؛ تحقیق احمد فرید؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۴ ق.
۵۳. مقریزی؛ امتاع الأسماع؛ تحقیق محمد عبدالحمید نمیسی؛ بیروت: منشورات محمد علی بیضون، دارالکتب العلمیه، ۱۴۲۰ ق.
۵۴. مناوی؛ فیض القدير شرح جامع الصغير؛ تحقیق أحمد عبدالسلام؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۵ ق.
۵۵. موصلی، أبو یعلی؛ مسند أبي یعلی؛ تحقیق حسین سلیم أسد؛ دارالمأمون للتراث، [بی تا].
۵۶. نحاس؛ معانی القرآن؛ تحقیق شیخ محمدعلی الصابونی؛ عربستان: جامعه ام القرى، ۱۴۰۹ ق.
۵۷. نسائی؛ خصائص أمير المؤمنين عليه السلام؛ تحقیق محمدهادی الأمینی؛ طهران: مکتبه نینوی الحدیثه، [بی تا].
۵۸. _____؛ سنن الكبرى؛ تحقیق عبدالغفار سلیمان بنداری و سید کسروی حسن؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۱ ق.
۵۹. نووی؛ شرح مسلم؛ بیروت: دارالکتب العربی، ۱۴۰۷ ق.
۶۰. واحدی؛ تفسیر واحدی؛ تحقیق صفوان عدنان داوودی؛ دمشق: دارالقلم، ۱۴۱۵ ق.
۶۱. هیثمی؛ مجمع الزوائد؛ بیروت: دارالکتب العلمیه، ۱۴۰۸ ق.
۶۲. یعقوبی؛ تاریخ یعقوبی؛ بیروت: دار صادر، [بی تا].